

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ปัจจุบันบทบาททางเศรษฐกิจของสตรีไทยได้รับการยอมรับในสังคมมากขึ้น (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2535-2539: 11) ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งยิ่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากร ผลจากการขยายตัวอย่างต่อเนื่องทางเศรษฐกิจถึงร้อยละ 10.5 ต่อปี ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) ก่อให้เกิดการจ้างงานสตรีเพิ่มขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอาชีพของสตรี (Vipan Prachuabmoh, 1991: 102) โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่มีขีดความเจริญสูงมาก (ภัสสร ลิมาเนห์ และเพ็ญพร วีระสวัสดิ์, 2532: 29)

ผลจากการสำรวจแรงงานที่วราชอาณาจักร รอบที่ 3 เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2529-2531 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า ในด้านแรงงานสตรีในเขตกรุงเทพมหานครผู้มีงานทำที่เป็นสตรีเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 50.4 ในปี 2529 เป็นร้อยละ 54.7 ในปี 2530 และร้อยละ 56.0 ในปี 2531 ตามลำดับ และจากการสำรวจแรงงานที่วราชอาณาจักรในรอบที่ 2 เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2532 ก็พบว่าผู้มีงานทำที่เป็นสตรีเพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 57.7 นอกจากนี้ยังพบว่าอัตรากรรมมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของสตรีช่วงอายุ 20-49 ปีในกรุงเทพมหานคร มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2528-2531 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2528-2531) จากการศึกษาของ สุดสวาท ศศิโรจน์ (2533: 50) พบว่าในเขตกรุงเทพมหานครจากปี พ.ศ.2513-2523 มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพของสตรีที่ทำงานในภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ ได้แก่ หมวดวิชาชีพ หมวดบริหารและจัดการ และหมวดเสมียนพนักงาน โดยมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น ในขณะที่หมวดช่าง และกระบวนการผลิตมีสัดส่วนลดต่ำลงเล็กน้อย สำหรับอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมของเขตกรุงเทพมหานครพบว่า หมวดอาชีพการค้าในปี 2523 มีสัดส่วนสูงกว่าสัดส่วนเมื่อปี พ.ศ.2513 ทั้งเพศชายและหญิง ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ เกื้อ วงศ์บุญสิน (2534: 10) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพของสตรีที่ทำงานในเขตกรุงเทพมหานคร โดยพบว่าในช่วงปี 2528-2531 อัตราส่วนร้อยละของสตรีที่ปฏิบัติงานที่ใช้วิชาชีพเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่สัดส่วนของสตรีที่ทำงานเกษตรกรรม

และที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตมีแนวโน้มลดลง และยังพบว่าสตรีที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการค้า มีอัตราการว่างสูงที่สุด รองลงมาได้แก่ อาชีพที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต การบริการ อาชีพ เสริมงาน งานที่ใช้วิชาชีพ และงานด้านการบริหาร ตามลำดับ

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ระบบการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปิด โอกาสให้สตรีมีส่วนร่วมในแรงงานมากขึ้น รวมทั้งมีบทบาทเด่นชัดกว่าเดิม ย่อมส่งผลให้สถานภาพ สตรีทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมสูงขึ้นด้วย และเมื่อสตรีโดยทั่วไปมีบทบาทในทางเศรษฐกิจมากขึ้น ทำให้หน้าที่ที่ศึกษาดูให้ต้องแก้และเข้าใจขึ้นว่า สตรีไทยในปัจจุบันมีแบบแผนการทำงาน อย่างไรบ้างเพื่อประโยชน์ในการวางแผน เพื่อส่งเสริมให้สตรีเข้ามามีบทบาทเพิ่มขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ทั้งนี้เพราะเท่าที่ปรากฏตามหลักฐานการวิจัยในอดีต แสดงให้เห็นว่าแบบแผนการทำงานของสตรี นั้นมักมีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงของชีวิตของสตรีแต่ละคน โดยเฉพาะเมื่อแต่งงานแล้วและมี บุตร ซึ่งจากการศึกษาหลายเรื่องพบว่าสตรีในหลายสังคมมักจะออกจากงาน หรือทำงานเป็นบางครั้ง ระยะเวลาที่บุตรยังเล็กอยู่ เมื่อสตรีมีอายุมากขึ้นและมีบุตรโตขึ้นบ้างแล้ว สตรีเหล่านี้จะกลับเข้าสู่ กำลังแรงงานอีกครั้ง (Sweet, 1968 อ้างถึงใน สุขุมาศ เศรษฐพงษ์กุล, 2523: 6) และ จากผลงานวิจัยของ วิวัฒน์ แดงสังวาลย์ (2522: 94) พบว่าสัดส่วนของสตรีที่ทำงานเชิง เศรษฐกิจลดลงเมื่อสตรีอยู่ในช่วงเริ่มชีวิตสมรส และยังมีบุตรอายุน้อย

เพราะฉะนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาแบบแผนการทำงานของสตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ เปลี่ยนแปลงแบบแผนการทำงานในช่วงเวลาต่างกัน 4 ช่วง คือ ช่วงก่อนแต่งงาน ช่วงหลัง แต่งงานและก่อนมีบุตรคนแรก ช่วงตั้งแต่มีบุตรคนแรกแต่ก่อนมีบุตรคนสุดท้าย และช่วงปัจจุบันด้วย รวมทั้งยังได้หาเอาปัจจัยอื่น คือปัจจัยพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับมารดาและภาวะเจริญพันธุ์ มาร่วม พิจารณาด้วยในฐานะที่เป็นตัวแปร ที่อาจมีส่วนกำหนดแบบแผนการทำงานของสตรีให้เกิดความแตกต่างกันในช่วงเวลาทั้ง 4 ช่วงดังกล่าว เพื่อจะได้เห็นภาพของแบบแผนการทำงานของสตรีให้ชัด ขึ้น ก่อนที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในด้านวางแผนแรงงานสตรีในอนาคต

แนวความคิดเชิงทฤษฎี

การพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสังคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสถานภาพ และบทบาท ของสตรี ทั้งนี้เนื่องจากสตรีมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานมากยิ่งขึ้น ทำให้สตรีเปลี่ยน สถานภาพจากการเป็นเพียงผู้ดูแลบ้านและเลี้ยงดูบุตร มาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในตลาดแรงงาน (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2535-2539: 3, 11) แต่ทั้งนี้มิใช่ผล

จากการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพียงประการเดียวเท่านั้น ปัจจัยพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับสตรีและภาวะเจริญพันธุ์ รวมทั้งในแต่ละช่วงชีวิตของสตรีนับตั้งแต่ช่วงการเป็นโสด ช่วงการสมรส และพฤติกรรมรวม การเจริญพันธุ์ระหว่างที่ยังสมรสอยู่ที่แตกต่างกันไป จะยังผลให้บทบาทการเข้าร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของสตรีแต่ละคนเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย (Oppenheimer, 1982: 289) อาทิเช่น ในหลายสังคมพบว่าเมื่อสตรีแต่งงาน สตรีจะถอนตัวจากการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานก่อนที่จะมีบุตรคนแรก และหากสตรีจะกลับไปทำงานก็มักจะเป็นงานที่ทำเป็นบางช่วงเวลา (Part-time) (Wimbush, 1987: 151) ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ Bell (1978: 6) และจากผลงานวิจัยของ Hanenberg, R. and Kua Wongboonsin (1990: 177-178) ที่พบว่า แบบแผนการทำงานของสตรีหลายประเทศมีแบบแผนการทำงานเป็น 2 ช่วง (Bi-modal) คือ สตรีจะเข้ามีส่วนร่วมในกำลังแรงงานหลังจากที่จบการศึกษา และจะหยุดทำงานในช่วงการเลี้ยงบุตร แล้วสตรีจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานอีกครั้ง เมื่อบุตรคนสุดท้ายเข้าโรงเรียน แสดงว่าปัจจัยด้านการสมรสและภาวะมีบุตร มีส่วนเข้ามากำหนดแบบแผนการทำงาน แต่สำหรับประเทศไทยนั้น แบบแผนการทำงานของสตรีมีลักษณะต่อเนื่องจากช่วงอายุ 20 ปีถึงช่วงอายุ 50 ปี

ด้วยเหตุนี้เอง ผู้วิจัยจึงได้นำแนวความคิดและผลงานวิจัยในอดีตมาประยุกต์เป็นแนวทางในการศึกษาแบบแผนการทำงานของสตรีที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร โดยพิจารณาแบบแผนการทำงานใน 4 ช่วงด้วยกัน คือ ช่วงก่อนแต่งงาน ช่วงหลังแต่งงานและก่อนมีบุตรคนแรก ช่วงตั้งแต่มีบุตรคนแรกแต่ก่อนมีบุตรคนสุดท้าย และช่วงปัจจุบัน โดยมีแนวความคิดว่าการที่สตรีจะมีแบบแผนการทำงานอย่างไรนั้น น่าจะขึ้นอยู่กับปัจจัยกำหนดที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยพื้นฐานของสตรี

- อาชีพของสตรี
- ระดับการศึกษาของสตรี
- ระยะเวลาการทำงานของสตรี
- ระยะเวลาที่สตรีอาศัยอยู่ในเขต กทม.
- อาชีพของสามี
- รายได้ของสามี
- ระดับการศึกษาของสามี

2. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะเจริญพันธุ์

- จำนวนบุตรที่มีชีวิต
- การหยุดงานหลังคลอดบุตรโดยเฉลี่ย
- ผู้ดูแลบุตรส่วนใหญ่
- ระยะห่างการมีบุตรโดยเฉลี่ย

กรอบการศึกษา

เพื่อศึกษาปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ของสตรี และภาวะเจริญพันธุ์ที่คาดว่าจะมีผลต่อแบบแผนการทำงานของสตรีในเขตกรุงเทพมหานคร จึงได้กำหนดกรอบการศึกษาไว้ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรอบการศึกษา

ตัวแปรอิสระ

ตัวแปรตาม

ปัจจัยพื้นฐานของสตรี

- อาชีพของสตรี
- ระดับการศึกษาของสตรี
- ระยะเวลาการทำงานของสตรี
- ระยะเวลาที่สตรีอาศัยอยู่ในเขต กทม.
- อาชีพของสามี
- รายได้ของสามี
- ระดับการศึกษาของสามี

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะเจริญพันธุ์

- จำนวนบุตรที่มีชีวิต
- การหยุดงานหลังคลอดบุตรโดยเฉลี่ย
- ผู้ดูแลบุตรส่วนใหญ่
- ระยะห่างการมีบุตรโดยเฉลี่ย

แบบแผนการทำงานของสตรี

- ทำต่อ เนื่องตลอด
- ทำเป็นบางช่วง
- ไม่ได้ทำเลย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการทำงานของสตรีในเขตกรุงเทพมหานครตั้งแต่ช่วงก่อนแต่งงานจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาความแตกต่างของปัจจัยพื้นฐานของสตรี และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะเจริญพันธุ์ ที่คาดว่าจะมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนการทำงานของสตรีในเขตกรุงเทพมหานคร

ขอบเขตของการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาแบบแผนการทำงานของสตรีในเขตกรุงเทพมหานคร ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงก่อนแต่งงาน ช่วงหลังแต่งงานและก่อนมีบุตรคนแรก ช่วงก่อนมีบุตรคนสุดท้าย จนกระทั่งถึงช่วงปัจจุบันของสตรี โดยมีขอบเขตของการวิเคราะห์ว่าสตรีแต่ละคนมีแบบแผนการทำงานในแต่ละช่วงชีวิตดังที่ระบุแล้วข้างต้นอย่างไร

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสนใจที่จะศึกษาว่าความแตกต่างของปัจจัยต่างๆ ของสตรี และภาวะเจริญพันธุ์ จะมีส่วนกำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือเกิดความแตกต่างในแบบแผนการทำงานในแต่ละช่วงชีวิตของสตรีหรือไม่ และอย่างไร การศึกษาค้นคว้านี้ใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์สตรีที่มีอายุ 15-54 ปี อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร (ดูคำอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับสตรีที่ตกเป็นตัวอย่างในแหล่งข้อมูล และการเลือกตัวอย่าง) เพื่อขจัดปัญหาความลำเอียงอันอาจเกิดจากข้อมูลของสามีซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้มาในช่วงของเวลาที่ทำการสำรวจ และเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องศึกษาเฉพาะสตรีที่สมรสเพียงครั้งเดียว และกำลังอยู่กับสามีรวมทั้งมีบุตรด้วย

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยในทางประชากรศาสตร์ และสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องในเรื่องเกี่ยวกับการทำงานของสตรีพบว่า ได้มีผู้ศึกษาวิจัยไว้พอสมควร ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาในเรื่อง ภาวะเจริญพันธุ์กับการทำงานของสตรี ปัจจัยที่มีผลต่อลักษณะการทำงานของสตรีและการเข้าร่วมแรงงานของสตรี และการสำรวจแรงงานเท่านั้น สำหรับการศึกษาเรื่องแบบแผนการทำงานของสตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยในประเทศไทยยังไม่มีผู้ศึกษาไว้โดยตรง ทั้งนี้ ที่ในปัจจุบันนี้ได้เป็นที่ประจักษ์แล้วว่า แรงงานสตรีได้เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น พร้อมกันนั้นได้ส่งผลให้ประเทศมีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว จึงน่าที่จะให้ความสำคัญและความสนใจในเรื่องแบบแผนการทำงานของสตรีเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจที่จะหาคำตอบว่า สตรีคนหนึ่งๆ จะมีแบบแผนการทำงานอย่างไรในแต่ละช่วงชีวิตที่กำหนดไว้เป็นกรอบในการศึกษาค้นคว้านี้ และลักษณะภูมิหลังที่แตกต่างกันนั้นจะทำให้สตรีมีแบบแผนการทำงานแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร รวมทั้งมีปัจจัยพื้นฐานสำคัญปัจจัยใดบ้างที่กำหนดทำให้เกิดความแตกต่างของแบบแผนดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำผลจากการทบทวนเอกสารดังกล่าวทั้งในและต่างประเทศ ที่ได้กล่าวหาพิงหรือมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการ

ทำงานของสตรี มาเป็นแนวทางในการศึกษานี้ด้วย ซึ่งพอรวบรวมและสรุปรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังนี้

- แบบแผนการทำงานของสตรี
- ปัจจัยพื้นฐานที่มีความสัมพันธ์กับแบบแผนการทำงานของสตรี

แบบแผนการทำงานของสตรี

เกี่ยวกับการทำงานของสตรี ได้มีผู้ศึกษาทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศในเรื่องการมีส่วนร่วมในการทำงานของสตรี โดยพบว่า การพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศจะส่งผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมในแรงงานของสตรี และผลจากการพัฒนาดังกล่าว ทำให้เกิดแบบแผนการทำงานของสตรีเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

- แบบแผนการทำงาน 2 ช่วง (Bi-modal) หรือ Dominant pattern (Yeandle, 1984)
- แบบแผนการทำงานต่อเนื่อง (Continuous pattern)

ลักษณะของการทำงานแบบ 2 ช่วงนั้น ก็คือ สตรีจะเข้ามีส่วนร่วมในแรงงานหลังจากที่จบการศึกษา จนกระทั่งถึงช่วงการสมรส และมีบุตร สตรีส่วนใหญ่มักจะหยุดงานหลังจากคลอดบุตร ทำให้สัดส่วนของการทำงานลดลง (Iglehart, 1979: 2) และในประเทศที่พัฒนาแล้ว อย่างเช่น ประเทศสวีเดน ครอบครัวหรือสามีมักคาดหวังให้สตรีออกจากงานเมื่อมีบุตรคนแรกเพื่อดูแลบุตร และจากการศึกษาของนักวิจัยหลายๆ คนพบว่า การมีบุตร โดยเฉพาะบุตรคนแรกมีผลทำให้การทำงานของสตรีลดลง (Mott and Shapiro, 1982, 1983; Sorensen, 1983; Waite et al., 1984 อ้างถึงใน Bernhardt, 1986: 6-7) และแม้ว่าการมีบุตรจะมีการวางแผนไว้ก่อนหน้าหรือไม่ก็ตาม ทิศนะเกี่ยวกับการมีบุตรคนแรก และการหยุดงานของสตรีที่ไม่มีแผนการวางแผน ก็จะมีลักษณะคล้ายกับสตรีที่มีการวางแผนการตั้งครรภ์ครั้งแรกไว้ กล่าวคือ เมื่อมีบุตรคนแรก สตรีจะออกจากการทำงานในระยะหนึ่ง โดยยังไม่ได้วางแผนที่จะกลับเข้ามาทำงานในอนาคต (Yeandle, 1984: 56-57) และเมื่อบุตรคนสุดท้ายเข้าโรงเรียน สตรีจะกลับเข้าทำงานอีกครั้ง (Bell, 1978: 6) แต่ก็ยังมีการศึกษาบางงานที่พบว่า สตรีกลับไปทำงานในระหว่างที่มีบุตร โดยกลับไปทำงานหลังจากคลอดบุตรแล้ว เช่น ศึกษาพบว่าการทำงานของสตรีชาวอังกฤษที่มีบุตรคนเดียว ทำงานหลังจากคลอดบุตรถึงร้อยละ 21.0 แต่กระนั้นก็ตามนับว่าเป็นสัดส่วนที่ต่ำมาก เมื่อเปรียบเทียบกับสตรีในประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศอื่นๆ ใน

ยุโรป (Martin and Roberts, 1984; Moss, 1986 อ้างถึงใน Brannen, 1987: 166) แรงจูงใจที่ทำให้สตรีกลับเข้าทำงานในช่วงนี้ส่วนมากคือ ความต้องการหารายได้ช่วยเหลือครอบครัว ที่สตรีเห็นว่าเป็นส่วนสำคัญในการรับผิดชอบครอบครัว นอกจากปัจจัยทางการเงินแล้ว ก็ยังมีปัจจัยสำคัญอื่นๆ เช่น ไม่ต้องการถูกทอดทิ้งให้อยู่บ้านคนเดียว และกลัวว่าตนเองจะหมดความสำคัญเมื่อบุตรโตขึ้น และเมื่อเปรียบเทียบการกลับเข้าทำงานหลังจากบุตรเข้าโรงเรียนกับการทำงานก่อนมีบุตร พบว่า การออกจากงานเมื่อมีบุตรจะทำให้สถานภาพการทำงานของสตรีต่ำลง (Yeandle, 1984: 62-64)

สำหรับแบบแผนของการทำงานที่ต่อเนื่อง เป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานอย่างต่อเนื่องหลังจากจบการศึกษา โดยไม่จำกัดช่วงอายุที่สตรีจะหยุดทำงาน จากการศึกษาในประเทศไทยเกี่ยวกับการทำงานของสตรีในเขตชนบทจังหวัดลำพูน พบว่าการทำงานของสตรีจะมีลักษณะต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงก่อนแต่งงาน จนกระทั่งถึงช่วงหลังจากมีบุตรคนสุดท้าย เมื่อมีบุตรสตรีจะหยุดงานในช่วงระยะสั้นๆ ซึ่งเป็นช่วงของการอยู่ไฟ ประมาณ 1 เดือน หลังจากหยุดพักช่วงเวลานี้แล้ว สตรีส่วนใหญ่จะกลับไปทำงานในเชิงเศรษฐกิจต่อไป (Chai Podhisita et al., 1990: 3-5) จากการศึกษาของ Yeandle (1984) พบว่า สตรีที่ทำงานต่อเนื่อง ส่วนมากจะมีช่วงเวลาที่ยาวนานกว่าปกติระหว่างการแต่งงานและการมีบุตรคนแรก ซึ่งช่วงที่ยาวนานนี้มีนัยสำคัญในการอธิบายแบบแผนของการทำงานที่ต่อเนื่องของสตรี แม้ว่าสตรีจะวางแผนการมีบุตรหรือไม่ก็ตาม เป็นการยากที่สตรีจะทำงานเต็มเวลา (Full-time) ไปพร้อมกับการมีบุตร แต่การช่วยเหลือจากสามี ญาติ สถานะบริหาร รวมทั้งความพอใจในเงื่อนไขการทำงาน และลักษณะงานก็เป็นส่วนสำคัญ ทำให้สตรีสามารถทำงานต่อเนื่องได้หลังจากที่สตรีคลอดบุตรแล้ว แม้ว่าบางครั้งสตรีจะต้องเปลี่ยนจากงานเดิมไปสู่งานที่รับผิดชอบน้อยกว่า

จากผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าแบบแผนการทำงานของสตรีในแต่ละสังคมนั้นมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง คือ ปัจจัยพื้นฐานของสตรี และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะเจริญพันธุ์ ซึ่งแต่ละปัจจัยมีรายละเอียดดังจะได้นำกล่าวต่อไปนี้ คือ

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับแบบแผนการทำงานของสตรี

1. ปัจจัยพื้นฐานของสตรี

ในเรื่องแบบแผนการทำงานของสตรีนั้น ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับปัจจัยพื้นฐานของสตรี อันได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากร ทั้งนี้เพราะลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรของบุคคลนั้นมีอิทธิพลต่อการรับรู้ ทักษะคติ และชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างใน การมองปรากฏการณ์ การตัดสินใจต่อเหตุการณ์ และการแสดงพฤติกรรมตอบโต้เหตุการณ์ต่างๆ ดังนั้นความแตกต่างในปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวจึงน่าจะเป็นตัวกำหนดให้แบบแผนการทำงานของสตรีแตกต่างกันด้วย และปัจจัยพื้นฐานของสตรีที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ ได้แก่ อาชีพของสตรี ระดับการศึกษาของสตรี ระยะเวลาการทำงานของสตรี ระยะเวลาที่สตรีอาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร อาชีพของสามี รายได้ของสามี และระดับการศึกษาของสามี ซึ่งจะเสนอรายละเอียดในแต่ละปัจจัยตามลำดับดังต่อไปนี้

1.1 อาชีพของสตรี

แบบแผนการทำงานของสตรีน่าจะถูกกำหนดด้วยอาชีพของสตรี เพราะ ลักษณะอาชีพที่แตกต่างกัน ย่อมทำให้สตรีมีแบบแผนการทำงานที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ สตรีที่ประกอบอาชีพประเภทวิชาชีพที่ถือได้ว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติ มีความมั่นคง และได้รับผลตอบแทนสูงกว่าอาชีพค้าขาย บริการ ช่าง และอาชีพที่ใช้แรงงาน จึงมีแนวโน้มที่จะทำงานต่อเนื่องไปเรื่อยๆ โดยไม่ค่อยมีการเปลี่ยนสถานะการทำงาน ซึ่งการศึกษาของ สุขมาศ เศรษฐพงษ์กุล (2523: 83-86) ให้ผลที่สนับสนุนแนวคิดข้างต้นว่า สตรีที่ประกอบอาชีพประเภทวิชาชีพ มีการเปลี่ยนแปลงสถานะการทำงานหลังจากสมรสแล้วน้อยที่สุด สตรียังคงทำงานต่อไป เพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้ครอบครัว ส่วนสตรีที่ประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น ค้าขาย ช่าง เสริมสวยหรือช่างตัดเสื้อ ช่างฝีมือ กรรมกร และเกษตรกรรม พบว่ามีความไม่ต่อเนื่องในการทำงาน โดยสตรีจะหยุดงานหลังจากสมรสในอัตราส่วนร้อยละที่ค่อนข้างสูง คือ ร้อยละ 40.4 40.5 35.6 และ 33.3 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่า มีการเปลี่ยนอาชีพ โดยเฉพาะสตรีที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีการเปลี่ยนอาชีพมากที่สุดถึงร้อยละ 31.5 และสาเหตุของการเปลี่ยนอาชีพนั้น เนื่องจากการย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานครเพื่อประกอบอาชีพอื่นๆ อาทิเช่น งานบริการ หรืองานประเภทที่ใช้แรงงาน เป็นต้น

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่ง เป็นผลการวิจัยของ Connelly (1988 อ้างถึงใน Presser, 1989: 536) คือ สตรีที่ประกอบอาชีพค้าขายประเภท หาบเร่ แผงลอย และพนักงานขายของตามบ้าน มีโอกาสดูแลบุตรด้วยตนเองน้อยมาก ทั้งที่โดยทั่วไปแล้ว ด้วยลักษณะงานประเภทค้าขายไม่น่าที่จะขัดแย้งกับการเลี้ยงดูบุตร แต่ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากไม่ได้เป็นการค้าขายภายในบ้าน จึงไม่สามารถดูแลบุตรด้วยตนเองได้ สตรีที่ประกอบอาชีพค้าขายประเภทหาบเร่ แผงลอย อาจต้องหยุดงานเพื่อมาเลี้ยงดูบุตร ทำให้สตรีมีแนวโน้มที่จะทำงานไม่ต่อเนื่อง

จากงานวิจัยพอจะสันนิษฐานได้ว่า ความต่อเนื่องหรือไม่ต่อเนื่องในการทำงานของสตรีจะแปรผันไปตามลักษณะอาชีพที่แตกต่างกันของสตรี กล่าวคือ สตรีที่ประกอบอาชีพประเภทวิชาชีพ น่าจะทำงานอย่างต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่ประกอบอาชีพค้าขาย และงานประเภทใช้แรงงาน ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม จากงานวิจัยที่ผ่านมา ยังไม่มีข้อมูลสรุปที่แน่ชัดถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาชีพของสตรีกับแบบแผนการทำงานของสตรี ดังนั้นจึงน่าที่จะได้มีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อพิสูจน์ถึงความสัมพันธ์ดังกล่าว

1.2 ระดับการศึกษาของสตรี

การศึกษาเป็นดัชนีชี้วัดระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของบุคคล กล่าวคือ ในทางสังคม ระดับการศึกษาของบุคคลสะท้อนถึงความรู้ ความเข้าใจ และโอกาสที่จะได้รับ ข่าวสาร และวิทยาการใหม่ ๆ รวมทั้งทัศนคติที่เปิดกว้าง ส่วนในทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษาจะมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับรายได้ การศึกษาที่สูงขึ้นย่อมทำให้บุคคลมีโอกาสประกอบอาชีพที่มีเกียรติ และได้รับค่าจ้างแรงงานที่สูงขึ้น (จรัญ พรหมอยู่, 2526: 57)

โดยทั่วไปแล้ว สตรีที่มีการศึกษาในระดับสูง มีโอกาสเลือกประกอบอาชีพที่มีความมั่นคงและรายได้สูง จึงมีความสามารถจ้างบุคคลอื่นหรือสถานบริการมาดูแลบุตร ทำให้สตรียังคงทำงานต่อไปได้ เกื้อ วงศ์บุญสิน (2534: 24) พบว่า สตรีที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและมหาวิทยาลัย จะดูแลบุตรด้วยตนเองน้อยกว่าสตรีที่จบประถมศึกษา และสตรีที่จบการศึกษาระดับสูงมีแนวโน้มที่จะเลือกให้บุคคลอื่นดูแลบุตรให้ สตรีจึงมีโอกาสที่จะทำงานอย่างต่อเนื่อง และยังมีงานวิจัยที่ให้ผลในทิศทางเดียวกันคือ ระดับการศึกษาของสตรีมีอิทธิพลต่อการทำงานของสตรี โดยเฉพาะในช่วงที่สตรีมีบุตร ซึ่งถือเป็นการที่ต้องให้การเอาใจใส่ เลี้ยงดูเป็นพิเศษ

วิวัฒน์ แดงสังวาลย์ (2522: 47-49) พบว่า สตรีที่มีการศึกษาระดับวิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย ยังคงมีอัตราการเข้าร่วมแรงงานสูงที่สุด แต่สตรีที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา มีอัตราการเข้าร่วมแรงงานต่ำกว่าสตรีกลุ่มอื่นๆ มาก ทั้งนี้เป็นเพราะสตรีกลุ่มนี้มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยดีนัก เนื่องจากมีระดับการศึกษาต่ำ ฉะนั้นเมื่อบุตรอายุยังน้อย จึงต้องหยุดทำงานเพื่อมาเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเอง ซึ่งแตกต่างกับสตรีในกลุ่มที่มีระดับการศึกษาสูงที่มักจะมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า จึงสามารถจ้างบุคคลอื่นหรือใช้บริการจากสถานบริการต่างๆ ในการดูแลบุตรของตนเองได้ ทำให้ไม่ต้องออกจากงาน สตรีที่มีระดับการศึกษาสูง จึงมีแนวโน้มที่จะทำงานอย่างต่อเนื่องมากกว่า สตรีที่มีระดับการศึกษาต่ำ

จากการศึกษางานวิจัยในอดีต น่าจะยืนยันได้ว่า ระดับการศึกษามีอิทธิพลต่อแบบแผนการทำงานของสตรี เพราะระดับการศึกษาจะมีผลกระทบต่อลักษณะอาชีพและรายได้ ทำให้สตรีที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน จะมีแบบแผนการทำงานที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้นพอที่จะตั้งข้อสันนิษฐานในการศึกษาคั้งนี้ได้ว่า สตรีที่มีการศึกษาในระดับสูง น่าจะทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่มีการศึกษาในระดับต่ำ

1.3 ระยะเวลาการทำงานของสตรี

แบบแผนการทำงานของสตรี น่าจะถูกกำหนดด้วยระยะเวลาการทำงาน หรือประสิทธิภาพการทำงานของสตรี โดยเฉพาะในช่วงก่อนและหลังสมรส เพราะสตรีที่มีประสิทธิภาพทำงานในช่วงก่อนและหลังสมรสเป็นระยะเวลาสั้น น่าที่จะแสดงให้เห็นถึงตำแหน่งหน้าที่ และความรับผิดชอบในระดับสูง ทั้งยังสะท้อนถึงความมั่นคงของฐานะทางเศรษฐกิจที่สูงด้วย เมื่อมีบุตร สตรีจึงมีแนวโน้มที่จะกลับไปทำงานเร็วกว่าสตรีที่มีประสิทธิภาพทำงานในระยะสั้น (Bernhardt, 1986: 16) ทั้งนี้เนื่องจากสตรีมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง เมื่อมีบุตร สตรีจึงอาจให้บุคคลอื่นหรือใช้บริการจากสถานบริการเพื่อดูแลบุตร ทำให้ตนสามารถกลับไปทำงานได้

นอกจากนี้ ยังมีแนวคิดที่สนับสนุนงานวิจัยข้างต้น กล่าวคือ สตรีที่มีระยะเวลาในการทำงานเป็นเวลานาน จะมีความคาดหวังที่จะทำงานต่อไปเรื่อยๆ (Oppenheimer, 1982: 271; Bernhardt, 1986: 7; Myoung-Jin Lee and Jae-On Kim, 1991: 3) จึงน่าที่จะทำให้สตรีมีการทำงานอย่างต่อเนื่อง

จากงานวิจัยและข้อค้นพบต่างๆ ข้างต้น พบว่าระยะเวลาการทำงานของสตรี น่าจะมีอิทธิพลต่อแบบแผนการทำงานของสตรี แต่เท่าที่ผ่านมายังมีงานวิจัยที่เกี่ยวกับความ

สัมพันธ์ระหว่างตัวแปรดังกล่าวนี้เป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงน่าที่จะศึกษาเพิ่มเติมเพื่อยืนยันความสัมพันธ์ระหว่างระยะเวลาการทำงานของสตรี และแบบแผนการทำงานของสตรี

1.4 ระยะเวลาที่สตรีอาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร

สตรีที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร มีทั้งผู้ที่อาศัยอยู่ตั้งแต่เกิด และผู้ที่ย้ายถิ่นเข้ามา โดยที่เหตุผลสำคัญของการย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยในกรุงเทพมหานครก็คือ ต้องการหางานทำ และต้องการงานที่มีรายได้มากกว่าเดิม ทั้งนี้เพราะกรุงเทพมหานครมีระดับความเป็นเมืองสูง และมีขีดความเจริญสูงมาก (ภัสสร ธิมานนท์ และเพ็ญพร ธีระสวัสดิ์, 2532: 29-30) แหล่งงานต่างๆ จึงกระจุกตัวอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่ง วิวัฒน์ แดงสังวาลย์ (2522: 59) ได้กล่าวไว้ว่า ในการพิจารณาระยะเวลาของการตั้งถิ่นฐานในเขตกรุงเทพมหานครของสตรี ได้พบแนวโน้มว่าอัตราการเข้าร่วมแรงงานของสตรีที่สมรสแล้ว จะสูงขึ้นตามระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครเป็นระยะเวลานาน น่าจะมีโอกาสหางานทำได้มากกว่า^๕ โดยเฉพาะสตรีที่มีถิ่นกำเนิดในเขตกรุงเทพมหานครจะสามารถรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชนต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมของแหล่งงานได้รวดเร็วกว่า และจะมีโอกาสทำงานอย่างต่อเนื่องมากกว่า ส่วนสตรีที่ย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครเป็นระยะเวลาสั้นกว่า ส่วนใหญ่เข้ามาเพื่อหางานทำหรือศึกษาต่อ ฉะนั้นถ้าสตรีไม่ได้อาศัยหรือเมื่อสำเร็จการศึกษาอาจไม่มีความจำเป็นต้องอาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครอีก

อย่างไรก็ดี เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และแบบแผนการทำงานของสตรี เท่าที่ผ่านมายังไม่มีข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ยืนยันความสัมพันธ์ดังกล่าว และข้อค้นพบที่ได้นี้เป็นแต่เพียงแนวคิดที่ทำให้ผู้วิจัยคาดว่า สตรีที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครเป็นระยะเวลานานหรือตั้งแต่เกิด น่าที่จะมีแนวโน้มในการทำงานอย่างต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครเป็นระยะเวลาสั้นกว่า

1.5 อาชีพของสามี

แบบแผนการทำงานของสตรีและอาชีพของสามีน่าจะมีส่วนสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ลักษณะการทำงานของสามี จะมีผลต่อลักษณะการทำงานของภรรยา โดยเฉพาะในเขตเมือง สามีภรรยา มักจะทำงานที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน เช่น สามีที่ประกอบอาชีพประเภทวิชาชีพ จะมีการขยายประกอบอาชีพเดียวกัน มากกว่าที่จะมีการขยายประกอบอาชีพอื่นๆ (ระพีพรรณ หุ่นพานิช,

2519: 39-41) และสตรีที่สามมีประกอบอาชีพประภทวิชาชีพนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาสูง ซึ่ง Nibhon Debavalya (1975: 22) ได้กล่าวเพิ่มเติมไว้ว่า สตรีมีแนวโน้มที่จะสมรสกับชายที่มีระดับการศึกษาเท่ากันหรือสูงกว่า ซึ่งสามที่มีระดับการศึกษาสูง มีโอกาสในการเลือกประกอบอาชีพและทำงานมากกว่าสามที่มีระดับการศึกษาต่ำ ทำให้มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างมั่นคง ดังนั้นสตรีที่สามมีประกอบอาชีพประภทวิชาชีพ จึงน่าจะมีความโน้มที่ทำงานต่อเนื่องมากกว่า เนื่องจากมีคุณสมบัติทางสังคมและเศรษฐกิจที่ใกล้เคียงกับสามมี

แต่ยังมีการศึกษาที่พบความแตกต่างจากที่กล่าวข้างต้น คือ สตรีที่สามมีประกอบอาชีพประภทวิชาชีพ สตรีไม่มีความจำเป็นต้องออกไปทำงานนอกร้านหลังจากสมรสแล้ว ซึ่ง Kensall และ Mitchell (1959: 24) พบว่า สัดส่วนการทำงานของสตรีที่สามมีประกอบอาชีพประภทวิชาชีพ จะต่ำกว่าสตรีที่สามมีประกอบอาชีพอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากอาชีพดังกล่าวเป็นงานที่มีรายได้สูง สตรีจึงมีแนวโน้มที่จะหยุดงาน ทำให้เกิดการว่างงานไม่ต่อเนื่อง ในขณะที่สตรีที่สามมีประกอบอาชีพด้านการขนส่ง ข้าง งานประเภทที่ใช้แรงงาน สตรียังคงต้องออกไปทำงานเมื่อมีบุตร เพื่อหารายได้ช่วยค่าใช้จ่ายในครอบครัว เนื่องจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจบีบบังคับ แม้ว่าบุตรจะอายุน้อยอยู่ก็ตาม ดังนั้นสตรีที่สามมีประกอบอาชีพในกลุ่มหลังนี้ จึงน่าที่จะมีการทำงานต่อเนื่อง (วิวัฒน์ แดงสังวาลย์, 2522: 38)

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษางานวิจัยต่างๆ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างอาชีพของสามมีกับแบบแผนการทำงานของสตรี พบว่ายังไม่มียุทธวิธีที่แน่ชัด ดังนั้นในการศึกษาคั้งนี้ จึงได้ศึกษาเพิ่มเติมว่า ประภทอาชีพของสามมีอิทธิพลต่อแบบแผนการทำงานของสตรีหรือไม่ อย่างไร

1.6 รายได้ของสามมี

รายได้ของสามมี เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่จะส่งผลต่อการทำงานของสตรีว่ามีจำเป็นต้องทำงานหรือไม่ หลังจากสมรสและมีบุตร เพราะรายได้เป็นตัวแปรเชิงเศรษฐกิจที่แสดงถึงฐานะของครอบครัว สามมีที่มีรายได้สูง จะส่งผลให้ภรรยาและบุคคลในครอบครัวมีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังนั้นรายได้จากการทำงานของสามมีจึงน่าจะเป็นตัวกำหนดแบบแผนการทำงานของสตรี ซึ่ง Lehrer และ Kawasaki (1985) พบว่า ในรายครอบครัวที่มีรายได้สูง มารดามักจะใช้บริการจากศูนย์เลี้ยงเด็กเพื่อดูแลบุตรของตน ทำให้มารดาไม่ต้องหยุดทำงานเพื่อดูแลบุตร (อ้างถึงใน Leibowitz et al., 1988: 207)

แต่ยังมีการศึกษาบางงานที่พบความสัมพันธ์ที่แตกต่างจากที่กล่าวมาข้างต้น คือ เมื่อสามีมีระดับรายได้สูงเพียงพอ จะทำให้สตรีไม่ต้องการงานและสามารถออกจากงานเพื่อมาเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองได้ สตรีจึงมีแนวโน้มที่จะทำงานไม่ต่อเนื่องได้ (Yeandle, 1984: 63)

จากผลการศึกษาที่ผ่านมาข้างต้น ยังไม่มีข้อสรุปที่แน่ชัดถึงความสัมพันธ์ระหว่างรายได้ของสามี กับแบบแผนการทำงานของสตรี ดังนั้นจึงน่าสนใจที่จะศึกษาเพิ่มเติมว่า ระดับรายได้ของสามีมีอิทธิพลต่อแบบแผนการทำงานของสตรีหรือไม่ อย่างไร

1.7 ระดับการศึกษาของสามี

ระดับการศึกษาของสามี เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญมาก ทั้งนี้เพราะเป็นดัชนีที่ใช้วัดฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคม เช่นเดียวกับระดับการศึกษาของสตรี ซึ่ง Oppenheimer (1982: 266) กล่าวว่า ระดับการศึกษาของสามี เป็นตัวชี้วัดประเภทอาชีพ และระดับรายได้ โดยเฉพาะสตรีที่สามีมีระดับการศึกษาสูง สามีย่อมมีโอกาสประกอบอาชีพที่มีความมั่นคง และมีรายได้สูงเพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายในครอบครัว สตรีจึงสามารถหยุดงานหรือออกจากงานหลังจากสมรสได้ ดังนั้นระดับการศึกษาที่สูงของสามีจึงน่าจะมีผลให้สตรีมีแนวโน้มที่จะทำงานไม่ต่อเนื่อง ในขณะที่สตรีที่สามีมีการศึกษาระดับต่ำ ย่อมขาดโอกาสที่จะเลือกอาชีพที่มั่นคงและมีรายได้สูง สตรีจึงมีความจำเป็นต้องทำงานตลอด (วิวัฒน์ แดงสังวาลย์, 2522: 51; Rodger, 1980: 15) จึงน่าจะมีผลให้สตรีทำงานอย่างต่อเนื่องได้เช่นกัน

จากข้อค้นพบข้างต้นพบว่า ระดับการศึกษาของสามีน่าจะมีอิทธิพลต่อความแตกต่างในแบบแผนการทำงานของสตรีด้วย ซึ่งเท่าที่ผ่านมายังไม่มีการศึกษาโดยตรงที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษาของสามี และแบบแผนการทำงานของสตรี อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบข้างต้นน่าจะ เป็นแนวคิดที่ทำให้คาดว่า สตรีที่สามีมีการศึกษาระดับต่ำ น่าจะทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่สามีมีการศึกษาระดับสูง

2. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะเจริญพันธุ์

เกี่ยวกับแบบแผนการทำงานของสตรี นอกจากจะพิจารณาปัจจัยพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับสตรีแล้ว ผู้วิจัยยังให้ความสนใจกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะเจริญพันธุ์ด้วย ซึ่งในที่นี้หมายถึง จำนวนบุตรที่มีชีวิต อายุบุตรคนโตและคนเล็กสุด การหยุดงานหลังคลอดบุตร และผู้ดูแลบุตร ทั้งนี้ เพราะปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะเจริญพันธุ์ เป็นส่วนประกอบสำคัญอันหนึ่งที่เป็นตัวกำหนดให้เกิด

ความแตกต่างในการตัดสินใจของสตรีว่าจะทำงานต่อเนื่องต่อไป หรือหยุดงานในบางช่วงเวลา ดังนั้นความแตกต่างในปัจจัยดังกล่าวจึงน่าจะมีส่วนกำหนดให้แบบแผนการทำงานของสตรีแต่ละคนมีความแตกต่างด้วย ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ผู้วิจัยจะได้ เสนอรายละเอียดขึ้นแต่ละปัจจัยตามลำดับดังนี้

2.1 จำนวนบุตรที่มีชีวิต

จำนวนบุตรที่มีชีวิตของสตรี เป็นตัวแปรที่มีความสำคัญมาก เพราะการมีบุตรหลายคนย่อมเป็นเครื่องชี้ถึงภาวะที่เพิ่มขึ้น สำหรับมารดาในการดูแลบุตร โดยทั่วไปแล้ว จำนวนบุตรที่มีชีวิตมักจะเป็นปัจจัยขัดขวางการทำงานนอกบ้านของสตรี (ระพีพรรณ หุ่นพานิช, 2519: 43) และในสังคมเมือง ครอบครัวในปัจจุบันมีแนวโน้มเป็นครอบครัวเดี่ยวมากยิ่งขึ้น จึงขาดญาติผู้ใหญ่ช่วยดูแลบุตรให้ ประกอบกับการจ้างบุคคลอื่นมาเลี้ยงดูบุตร หรือใช้บริการจากสถานบริบาลต่างๆ จะเป็นการเพิ่มค่าใช้จ่ายในการดูแลบุตรมาก สตรีส่วนหนึ่งจึงเลือกที่จะดูแลบุตรเอง ซึ่งมีผลให้สตรีต้องหยุดงานในบางช่วงของกามีบุตร เพื่อเลี้ยงดูบุตร (วิวัฒน์ แดงสังวาลย์, 2522: 38, 73-75; เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2534: 20) ดังนั้นสตรีที่ต้องดูแลบุตรเป็นจำนวนหลายคน การทำงานจึงไม่น่าจะมีความต่อเนื่องได้มากเท่าสตรีที่มีบุตรที่มีชีวิตจำนวนน้อย

อย่างไรก็ตาม สตรีที่มีบุตรจำนวนหลายคนอาจกลับเข้ามาทำงานอีกครั้งหนึ่ง หลังจากทีบุตรโต และบุตรคนที่โตกว่าสามารถช่วยดูแลน้องๆ ที่ยังเสีอกอยู่แทนมารดาได้ (วิวัฒน์ แดงสังวาลย์, 2522: 75; Heckman (1974) และ Lehrer (1983) อ้างถึงใน Leibowitz et al., 1988: 213)

ยังมีการศึกษาบางงานที่พบความแตกต่างจากที่กล่าวมาข้างต้น โดยที่ Connelly (1992: 42) พบว่า ถ้ามารดามีจำนวนบุตรหลายคน โอกาสที่มารดาจะต้องเปลี่ยนงานจากการทำนอกรบ้านไปเป็นการทำงานของตนเองที่ทำได้ภายในบ้าน (Self Employment) ก็จะมีเพิ่มขึ้น เพราะสตรีไม่จำเป็นต้องหยุดงาน แต่สามารถทำงานและดูแลบุตรไปพร้อมๆ กันได้ หรืออาจจะให้สมาชิกในบ้านช่วยดูแลบุตรให้

จากการศึกษางานวิจัยในอดีตพบว่า ยังไม่มีข้อสรุปที่แน่ชัดถึงความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนบุตรที่มีชีวิต กับแบบแผนการทำงานของสตรี ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเพิ่มเติมว่า จำนวนบุตรที่มีชีวิตมีอิทธิพลต่อแบบแผนการทำงานของสตรีหรือไม่ อย่างไร

2.2 การหยุดงานหลังคลอดบุตรโดยเฉลี่ยของสตรี

ในการพิจารณาแบบแผนการทำงานของสตรี ตั้งแต่ช่วงก่อนแต่งงานจนถึงปัจจุบัน น่าที่จะนำตัวแปรการหยุดงานหลังคลอดบุตรโดยเฉลี่ยเข้ามาศึกษาด้วย เพราะในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาแบบแผนการทำงานของสตรีที่สมรส และมีบุตรด้วย แบบแผนการทำงานของสตรีจึงน่าจะมีส่วนสัมพันธ์กับระยะเวลาที่สตรีหยุดงานหลังจากคลอดบุตรทุกคนโดยเฉลี่ย กล่าวคือ สตรีที่หยุดงานหลังคลอดบุตรทุกคนโดยเฉลี่ยในระยะเวลายาวนานกว่า สตรีที่หยุดงานหลังคลอดบุตรทุกคนโดยเฉลี่ยในระยะเวลายาวนานกว่า ทั้งนี้เพราะระเบียบว่าด้วยการลาของข้าราชการในปี 2535 ได้กำหนดการลาคลอดบุตรไว้ในระยะเวลา 60 วัน โดยได้รับเงินเดือน (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2535: 9-10) แต่ข้อมูลจากการศึกษาในครั้งนี้เป็นโครงการที่เก็บรวบรวมข้อมูลไว้ในระหว่างเดือนธันวาคม 2532 ถึงเดือนมกราคม 2533 เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกันระหว่างข้อมูลกับเกณฑ์ในการวัด ผู้วิจัยจึงได้ใช้กฎหมายการลาคลอดบุตรในปี 2533 โดยที่สตรีสามารถลาคลอดบุตรในระยะเวลา 1 เดือน และถ้าสตรีหยุดงานหลังคลอดบุตรเป็นระยะเวลาเกินกว่า 1 เดือน จึงจะถือว่ามียุทธศาสตร์หยุดงานหลังคลอดบุตรยาวนาน

จากการศึกษาวิจัยของ Chai Podhisita et al., (1990: 3, 5) ในเขตชนบทของประเทศไทยพบว่า สตรีจะหยุดทำงานหลังจากคลอดบุตรในช่วงระยะสั้นๆ โดยเฉลี่ยประมาณ 3 เดือนหลังจากที่คลอดบุตรแต่ละคน ซึ่ง 1 เดือนแรกเป็นช่วงของการอยู่ไฟ หลังจากพ้นช่วงเวลาดังกล่าวนี้แล้ว สตรีสามารถกลับไปทำงานได้อีก สตรีจึงมีแนวโน้มที่จะทำงานต่อเนื่อง แต่จากการศึกษาของ Yeandle (1984: 56) กลับพบว่า สตรีชาวอังกฤษบางส่วนจะหยุดทำงานหลังคลอดบุตรระหว่าง 4.5 ปีถึง 6.5 ปี เพราะสตรีจะให้ความสำคัญกับการเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองมาก ทำให้เกิดความไม่ต่อเนื่องในการทำงานของสตรีได้เช่นกัน

จากข้อค้นพบต่างๆ พอจะสันนิษฐานได้ว่า ความต่อเนื่องหรือไม่ต่อเนื่องในแบบแผนการทำงานของสตรีน่าจะแปรผันไปตามระยะเวลาการหยุดงานหลังคลอดบุตรของสตรีที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามก็ดี เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการหยุดงานหลังคลอดบุตรทุกคนโดยเฉลี่ย และแบบแผนการทำงานของสตรียังไม่มีข้อมูลเชิงประจักษ์ที่จะยืนยันถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างแท้จริง เนื่องจากยังไม่มีผู้ศึกษาโดยตรง ดังนั้นข้อค้นพบที่ได้จึงเป็นแต่เพียงแนวคิดที่ว่า สตรีที่หยุดงานหลังคลอดบุตรโดยเฉลี่ยในระยะสั้น (ในระยะเวลา 1 เดือน) ถือว่าเป็นการหยุดเพื่อพักผ่อนหลังจากคลอดบุตร สตรีน่าที่จะสามารถกลับมาทำงานได้อย่างต่อเนื่องภายหลังจากการหยุดพักผ่อนแล้ว ในขณะที่สตรีที่หยุดงานหลังจากคลอดบุตรโดยเฉลี่ยเป็นระยะเวลายาวนานกว่า

1 เดือน ซึ่งอาจเป็นการหยุดงานเพื่อเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเอง อันทำให้เกิดความไม่ต่อเนื่องในการทำงาน และอาจมีผลทำให้สตรีบางคนต้องเปลี่ยนงานจากที่เคยทำงานก่อนคลอดบุตร เมื่อต้องกลับไปทำงานใหม่อีกครั้งหนึ่ง

2.3 ผู้ดูแลบุตรส่วนใหญ่

การศึกษาเรื่องการดูแลบุตร ส่วนใหญ่มักพิจารณาถึงการทำงานของสตรีกับการจัดการดูแลบุตร ทั้งนี้เพราะการทำงานนอกบ้านของสตรีกับการเลี้ยงดูบุตรในวัยทารกและวัยเด็ก เป็นกิจกรรมที่นำเอื้ออำนวยกันเท่าใดนัก (เกื้อ วงศ์บุญสิน: 2534: 5) ซึ่งความขัดแย้งระหว่างการเป็นมารดากับการทำงานของสตรีจะมีความรุนแรงในระดับใดนั้นขึ้นอยู่กับการจัดการในเรื่องของการทำงานเพื่อหารายได้ช่วยเหลือครอบครัว กับการจัดการด้านการเลี้ยงดูบุตร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การหาคนช่วยดูแลบุตรที่ไว้วางใจได้และสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อย (Mason and Palan, 1981: 551) ดังนั้นสตรีที่ให้ความสำคัญ เช่น ย่า ยาย ฯลฯ หรือใช้บริการจากสถานพยาบาลต่างๆ ทำหน้าที่ช่วยดูแลบุตรในขณะที่สตรีออกไปทำงานนอกบ้าน น่าจะมีแนวโน้มที่จะทำงานอย่างต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่ต้องดูแลบุตรเอง ทั้งนี้เนื่องจากสตรีที่ต้องดูแลบุตรด้วยตนเองคำนึงถึงความสำคัญที่ว่า มารดาเป็นบุคคลที่เหมาะสมที่สุดในการเป็นผู้ดูแลบุตรโดยเฉพาะในช่วงวัยทารก (Peek, 1975: 1) ทำให้มีความจำเป็นต้องหยุดงาน หรือออกจากงานในบางช่วงเพื่อทำหน้าที่ดูแลบุตร จึงมีแนวโน้มให้ทำงานไม่ต่อเนื่องได้ แต่ถ้าสตรีมีผู้ดูแลบุตรอย่างเพียงพอ สตรีจะกลับไปทำงานเร็วขึ้น (Hedges and Barnett, 1972: 12 อ้างถึงใน Iglehart, 1979: 7)

สำหรับสตรีที่ไม่ได้ดูแลบุตรด้วยตนเอง แต่ได้เลือกบุคคลที่ไว้วางใจ ก็จะทำให้สตรีสามารถทำงานอย่างต่อเนื่องได้เช่นกัน ซึ่ง Decker (1980: 215-216) ได้กล่าวว่าย่าหรือยายเป็นผู้ที่แทนพ่อแม่ได้ดี เนื่องจากเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ในการดูแลเด็กมากกว่าบุคคลอื่นๆ ในครอบครัว โดยจะช่วยเลี้ยงดูหลานที่ยังเป็นทารกอยู่ให้ในขณะที่พ่อแม่ไปทำงานจนถึงเกณฑ์ที่บุตรต้องเข้าโรงเรียนอนุบาลหรือศูนย์รับเลี้ยงเด็กกลางวัน จึงให้สถานพยาบาลเป็นผู้ดูแลบุตร นอกจากนี้ยังมีสตรีบางคนตัดสินใจเลือกให้คนรับใช้หรือพี่เลี้ยงเป็นผู้ดูแลบุตร โดยที่อาจเป็นการดูแลในบ้านตนเอง หรือที่บ้านของพี่เลี้ยง (Richter et al., 2534: 182-209) และถึงแม้ว่าส่วนใหญ่สตรียังคงเป็นผู้ดูแลบุตรเองในช่วงแรกเกิดถึง 3 ปี แต่ก็นับว่าสตรีที่ดูแลบุตรด้วยตนเองมีจำนวนน้อยกว่าในอดีต โดยเฉพาะสตรีที่ทำงานอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ก่อนแต่งงานจน

ถึงปัจจุบัน มีแนวโน้มที่จะดูแลบุตรเองในระดับที่ต่ำกว่าสตรีที่ไม่ได้ทำงานอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่การให้ญาติช่วยเลี้ยงกลับมีแนวโน้มสูงขึ้น (เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2534)

จากข้อค้นพบดังกล่าว สามารถสรุปประเด็นสำคัญคือ สตรีที่ให้ญาติหรือบุคคลอื่น เช่น ย่า ยาย และสถานบริบาลต่างๆ เป็นผู้ดูแลบุตรส่วนใหญ่ มีแนวโน้มที่จะทำงานอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่สตรีที่ต้องดูแลบุตรด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะเกิดความไม่ต่อเนื่องในการทำงาน ทั้งนี้เนื่องจากต้องหยุดงานเพื่อมาเลี้ยงดูบุตร

2.4 ระยะห่างการมีบุตรโดยเฉลี่ย

การวิจัยที่เกี่ยวกับการทำงานของสตรี มักนำตัวแปรอายุของบุตรเข้ามาร่วมพิจารณาด้วย ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาอายุของบุตรคนสุดท้ายที่มีผลต่อการทำงานของมารดา แต่ในการศึกษาค้างนี้เป็นการพิจารณาแบบแผนการทำงานของสตรีเพื่อดูความต่อเนื่องในการทำงานตั้งแต่ก่อนแต่งงานจนกระทั่งปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงได้นำตัวแปรระยะห่างโดยเฉลี่ยของการมีบุตรมาศึกษาด้วย ค่าเฉลี่ยนี้จะเป็นระยะห่างของบุตรแต่ละคน เหตุผลที่เลือกตัวแปรนี้เข้ามาพิจารณาเนื่องจากเป็นตัวแปรอิสระที่สามารถเป็นตัวแทนของทุกช่วงการศึกษาได้ดีกว่าตัวแปรอายุบุตรคนใดคนหนึ่ง นอกจากนี้การใช้ระยะห่างการมีบุตรโดยเฉลี่ยเข้ามาวิเคราะห์ เพราะคาดว่าอาจจะมีผลกระทบต่อแบบแผนการทำงานของสตรีผู้ซึ่งมีบุตรหลายคน

ความต่อเนื่องของแบบแผนการทำงานของสตรี น่าจะถูกกำหนดด้วยระยะห่างการมีบุตรโดยเฉลี่ย กล่าวคือ สตรีที่บุตรมีอายุห่างกันไม่มากนัก หรือบุตรแต่ละคนมีอายุไล่เลี่ยกัน เช่น 1-2 ปี ทำให้สตรียอมมีภาระในการเลี้ยงดูเพิ่มขึ้น และจะมีผลกระทบรวมทั้งกลายเป็นปัจจัยขัดขวางการทำงานของสตรี เพราะต้องหยุดงานเพื่อเลี้ยงดูบุตร (Cramer, 1980: 175-187; ระพีพรรณ หุ่นพานิช, 2519: 43; วิวัฒน์ แดงสังวาลย์, 2522: 86) รวมทั้งทำให้เกิดความไม่สอดคล้องระหว่างการทำงานของสตรีกับหน้าที่ของการเป็นมารดา ทำให้สตรีต้องเลือกเอาระหว่างรายได้ที่สูญเสียไป กับการมีบุตรโดยสตรีที่เลือกที่จะมีบุตร อาจต้องหยุดงานเพื่อดูแลบุตร ในขณะที่สตรีที่คำนึงถึงค่าเสียโอกาสของรายได้เป็นสำคัญ จำเป็นต้องเลื่อนการมีบุตรให้มีระยะห่างออกไป เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่องานที่ทำอยู่ (Oppong, 1980: 547-572) จากข้อค้นพบข้างต้น จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าสตรีที่มีระยะห่างการมีบุตรโดยเฉลี่ยในระยะสั้น น่าจะมีแนวโน้มที่จะเกิดความไม่ต่อเนื่องในการทำงานมากกว่าสตรีที่มีระยะห่างการมีบุตรโดยเฉลี่ยเป็นระยะเวลาปานกลาง

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระยะเวลาห่างการมีบุตรโดยเฉลี่ย กับแบบแผนการทำงานของสตรียังมีผู้ศึกษาไว้น้อยมาก ดังนั้นจึงต้องอาศัยผลจากการศึกษารึ้นนี้ ในการพิสูจน์ข้อเท็จจริง เพื่อ เป็นข้อมูล เชิงประจักษ์ต่อไป

สมมติฐานการศึกษา

สมมติฐานหลัก คือ

ปัจจัยพื้นฐานของสตรี และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะเจริญพันธุ์ ที่แตกต่างกัน น่าจะมีผล ทำให้แบบแผนการทำงานของสตรีแตกต่างกัน

สมมติฐานย่อย

1. สตรีที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับงานวิชาชีพ น่าจะมีแบบแผนการทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการค้า และอาชีพประเภทที่ใช้แรงงาน
2. สตรีที่มีระดับการศึกษาสูงกว่า น่าจะมีแบบแผนการทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า
3. สตรีที่มีระยะเวลาการทำงานยาวนานกว่า น่าจะมีแบบแผนการทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่มีระยะเวลาการทำงานสั้นกว่า
4. สตรีที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครตั้งแต่เกิด (ปัจจุบันยังอาศัยอยู่) หรืออาศัยอยู่ในระยะเวลาานานกว่า น่าจะมีแบบแผนการทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครในระยะเวลาสั้นกว่า
5. สตรีที่มีสามีประกอบอาชีพหลักเกี่ยวกับงานวิชาชีพ น่าจะมีแบบแผนการทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่มีสามีประกอบอาชีพหลักเกี่ยวกับการค้า และอาชีพประเภทที่ใช้แรงงาน
6. สตรีที่สามีมีรายได้ปัจจุบันสูง น่าจะมีแบบแผนการทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่สามีมีรายได้ปัจจุบันต่ำ
7. สตรีที่สามีมีระดับการศึกษาต่ำ น่าจะมีแบบแผนการทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่สามีมีระดับการศึกษาสูง
8. สตรีที่มีบุตรที่มีชีวิตจำนวนน้อย น่าจะมีแบบแผนการทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่มีบุตรที่มีชีวิตจำนวนมาก

9. สตรีที่มีระยะเวลาหยุดงานหลังคลอดบุตรโดยเฉลี่ยในระยะสั้น น่าจะมีแบบแผนการทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่มีระยะเวลาหยุดงานหลังคลอดบุตรโดยเฉลี่ยเป็นระยะเวลานาน

10. สตรีที่ไม่ได้ดูแลบุตรด้วยตนเองส่วนใหญ่ น่าจะมีแบบแผนการทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่ดูแลบุตรด้วยตนเอง

11. สตรีที่มีระยะเวลาห่างการมีบุตรโดยเฉลี่ยเป็นระยะเวลานาน น่าจะมีแบบแผนการทำงานต่อเนื่องมากกว่าสตรีที่มีระยะเวลาห่างการมีบุตรโดยเฉลี่ยในระยะสั้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การศึกษาแบบแผนการทำงานของสตรีในเขตกรุงเทพมหานครตั้งแต่ช่วงก่อนแต่งงาน จนถึงช่วงปัจจุบันจะทำให้ทราบแบบแผนการทำงานของสตรีว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในช่วงชีวิตของสตรีคนหนึ่ง

2. ทำให้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสตรีและภาวะเจริญพันธุ์กับการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการทำงานอันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับแบบแผนการทำงาน of สตรีในเขตกรุงเทพมหานครมากยิ่งขึ้น

3. การได้ทราบถึงปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนการทำงาน of สตรี ตั้งแต่ช่วงก่อนแต่งงาน จนถึงช่วงปัจจุบัน (ตลอดทั้ง 4 ช่วง) จะเป็นประโยชน์ในการวางแผนนโยบาย เพื่อส่งเสริมการทำงาน of สตรีให้เหมาะสม และไม่ขัดกับภาระหน้าที่ที่จะให้การดูแลบุตร นอกจากนี้เพื่อที่รัฐบาลจะได้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับชั่วโมงการทำงาน of สตรีให้เหมาะสมกับประเภท และชนิดของงาน ดังนั้นผู้วิจัยจึงคาดว่าจากผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ในการวางแผนนโยบาย เพื่อพัฒนาด้านแรงงานและสวัสดิการทางสังคมเพื่อสตรีต่อไป

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย